

CPB Document

No 71

November, 2004

Arbeidsaanbod in de lange-termijnsenario's voor Nederland

Hans Roodenburg en Daniël van Vuuren

Centraal Planbureau
Van Stolkweg 14
Postbus 80510
2508 GM Den Haag

Telefoon (070) 338 33 80
Telefax (070) 338 33 50
Internet www.cpb.nl

ISBN 90-5833-200-4

Korte samenvatting

Deze publicatie bevat een overzicht op hoofdlijnen van de ontwikkeling van het arbeidsaanbod in de vier lange-termijnsenario's voor Nederland. Het demografische kader voor deze scenario's is ontleend aan de desbetreffende deelstudie van het CBS en het RIVM. Hieruit resulteren uiteenlopende toekomstbeelden voor de potentiële beroepsbevolking. Op basis van scenariospecifieke veronderstellingen over sociaal-culturele trends en beleidswijzigingen, wordt de toekomstige ontwikkeling van de arbeidsmarktparticipatie voor de onderscheiden demografische groepen in kaart gebracht. Uit de combinatie van de potentiële beroepsbevolking en de participatie resulteert tenslotte het arbeidsaanbod in de vier scenario's tot 2040. De conclusie is dat demografische ontwikkelingen in drie van de vier scenario's een negatief effect hebben op het arbeidsaanbod, terwijl de participatieontwikkeling in alle scenario's een positieve bijdrage levert. Per saldo neemt het arbeidsaanbod tot 2040 in drie van de vier scenario's toe, zij het aanzienlijk minder dan in de voorgaande decennia.

Steekwoorden: arbeidsaanbod, participatie, scenario

Abstract

This publication presents the main features of labour supply in four long term scenarios for the Netherlands. The demographic framework was taken from an accompanying study by Statistics Netherlands and RIVM. This study provides divergent pictures on the potential labour force in the decades to come. Given varying assumptions on socio-cultural trends and policy changes, projections of labour force participation in the different scenarios have been drawn up. The combination of potential labour force and participation has resulted in labour supply up till 2040 in the four scenarios. Demographic changes appear to have a negative effect on labour supply in three out of four scenarios, while increasing participation makes a positive contribution in all scenarios. On balance, in three scenarios, future labour supply will increase, though much slower than over the past decades.

Key words: labour supply, participation, scenario

Inhoud

Ten geleide	7
Samenvatting	9
1 Inleiding	11
2 Demografie	13
3 Participatie	15
3.1 Achtergrond participatie vrouwen	15
3.2 Achtergrond participatie naar etniciteit	17
3.3 Achtergrond sociale zekerheid en pensioenen	18
3.4 Resultaten	19
4 Arbeidsaanbod	27
4.1 Ontwikkeling arbeidsaanbod	27
4.2 Decompositie ontwikkeling arbeidsaanbod	28
4.3 Ontwikkeling arbeidsaanbod naar bevolkingsgroepen	31
5 Conclusies	33
Bijlagen	36

Ten geleide

Deze publicatie bevat een verkenning van de ontwikkeling van het arbeidsaanbod ten behoeve van de studie *Vier vergezichten op Nederland; Productie, arbeid en sectorstructuur in vier scenario's tot 2040*. De projecties van het arbeidsaanbod zijn mede gebaseerd op de ramingen van de demografische ontwikkeling in de vier scenario's uit een eerdere studie van het CBS en het RIVM.

De verkenning is uitgevoerd door Hans Roodenburg en Daniël van Vuuren, met bijdragen van Frits Bos, Rob Euwals, Adri den Ouden, Janneke Rijn, Hans Stegeman en Frans Suijker.

F.J.H. Don

Directeur

Samenvatting

Dit CPB Document bevat een overzicht op hoofdlijnen van de ontwikkeling van het arbeidsaanbod in de vier lange-termijnsenario's voor Nederland. Het vormt een achtergronddocument bij de studie die het Centraal Planbureau heeft gepubliceerd onder de titel Vier vergezichten op Nederland; Productie, arbeid en sectorstructuur in vier scenario's tot 2040.

Het demografische kader voor deze scenario's is ontleend aan de desbetreffende deelstudie, die het CBS en het RIVM eerder hebben gepubliceerd. Hieruit resulteren uiteenlopende toekomstbeelden voor de potentiële beroepsbevolking. Op basis van scenariospecifieke veronderstellingen over sociaal-culturele trends, selectiviteit van het immigratiebeleid en hervormingen van de sociale zekerheid en pensioenen, wordt de toekomstige ontwikkeling van de arbeidsmarktparticipatie voor de onderscheiden demografische groepen in kaart gebracht. Uit de combinatie van de potentiële beroepsbevolking en de participatie resulteert ten slotte het arbeidsaanbod in de vier scenario's tot 2040.

De potentiële beroepsbevolking neemt slechts in één scenario af, terwijl in de andere scenario's sprake is van groei. Maar in alle scenario's, vooral in de periode tot 2020, heeft de veroudering van de potentiële beroepsbevolking een negatief effect op het arbeidsaanbod. De totale bijdrage van de demografische ontwikkeling aan de groei van het arbeidsaanbod is in drie van de vier scenario's negatief. Hier staat tegenover dat de ontwikkeling van de participatie in alle scenario's, hoewel in verschillende mate, een positieve bijdrage levert. Per saldo neemt het arbeidsaanbod tot 2040 in drie van de vier scenario's toe, zij het aanzienlijk minder dan in de voorgaande decennia.

1 Inleiding

In 2004 verscheen een nieuwe lange-termijnstudie voor Nederland (Huizinga en Smid, 2004). Deze sluit aan op de eerder gepubliceerde scenariostudie voor de Europese economie (De Mooij en Tang, 2003). In beide studies worden vier scenario's uitgewerkt op basis van een tweetal sleutelonzekerheden:

- Succesvolle internationale samenwerking versus nationale soevereiniteit;
- Sterke rol voor de publieke sector versus individuele verantwoordelijkheden.

Deze benadering resulteert in de volgende vier scenario's met tussen haakjes de invulling van de beide sleutelonzekerheden (zie ook figuur 1.1):

- 'Strong Europe', kortweg SE (internationaal, publiek);
- 'Transatlantic Market', kortweg TM (nationaal, individueel);
- 'Regional Communities', kortweg RC (nationaal, publiek);
- 'Global Economy', kortweg GE (internationaal, individueel).

Figuur 1.1 Sleutelonzekerheden en de vier scenario's

Deze notitie beschrijft de ontwikkeling van het arbeidsaanbod in de vier scenario's voor Nederland. Eerst worden de demografische ontwikkelingen geschetst en vervolgens komt de ontwikkeling van de arbeidsmarktparticipatie van de onderscheiden bevolkingsgroepen aan de orde. Uit de combinatie van bevolking en participatie resulteert tenslotte het arbeidsaanbod. Gedetailleerde cijfers betreffende de participatie en het arbeidsaanbod staan in de bijlagen.

Arbidsaanbod en beroepsbevolking zijn onderling uitwisselbare begrippen. De beroepsbevolking is opgebouwd uit de *werkzame* beroepsbevolking en de *werkloze* beroepsbevolking. Volgens de in Nederland gangbare definitie bestaat de *werkzame* beroepsbevolking uit personen die minstens 12 uur per week werken. De *werkloze* beroepsbevolking bestaat uit personen die niet of minder dan 12 uur per week werken, die actief op zoek zijn naar werk van minstens 12 uur per week en die beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt. We sluiten aan bij de cijfers van de beroepsbevolking die door het CPB worden gepubliceerd in bijlage A7 van het Centraal Economisch Plan en de Macro Economische Verkenning. Deze cijfers zijn voor wat de werkzame beroepsbevolking betreft consistent met de Arbeidsrekeningen (en de Nationale rekeningen) van het CBS en zij wijken daardoor enigszins af van de CBS-cijfers uit de Enquête Beroepsbevolking (EBB). Om associaties met EBB-cijfers te vermijden, gebruiken wij hier consequent het begrip *arbidsaanbod*.

De ontwikkeling van het arbeidsaanbod volgens de hier gebezigde definitie heeft betrekking op het aantal personen dat zich voor minstens 12 uur per week beschikbaar stelt voor de arbeidsmarkt. De ontwikkeling van het arbeidsaanbod in uren kan hiervan afwijken door veranderingen in de duur van de voltijdswerkweek en in de mate waarin personen in deeltijd werken, respectievelijk willen werken.

2 Demografie

De demografische ontwikkeling in de vier scenario's is ontleend aan een speciale deelstudie van het CBS en het RIVM¹. Hierin zijn scenariospecifieke aannames gemaakt over sterfte, vruchtbaarheid en buitenlandse migratie in 2040. De levensverwachting van mannen varieert tussen 79 en 82 jaar (was 76 jaar in 2002) en die van vrouwen tussen 82 en 85 jaar (was 80,5 jaar in 2002). Het aantal kinderen per vrouw (TFR) varieert van 1,6 tot 1,9 (was 1,75 in 2003). Het saldo van de buitenlandse migratie varieert van 10 duizend tot 50 duizend personen per jaar (was 24 duizend in 2002, 0 in 2003 en 34 duizend gemiddeld over de periode 1998-2003). We volstaan hier verder met de presentatie van de belangrijkste resultaten van deze exercitie.

In tabel 2.1 staat de ontwikkeling van de totale bevolking met een verbijzondering naar enkele leeftijdscategorieën voor de vier scenario's. De eerste conclusie die we hieruit kunnen trekken is dat, ondanks de vergrijzing, van een krimp van de bevolking in Nederland niet of nauwelijks sprake zal zijn. Alleen in RC is de totale bevolking in 2040 marginaal kleiner dan in het jaar 2000. In de overige scenario's is sprake van een toename van de bevolking met rond de 1 à 2 miljoen inwoners. De bevolking van 20 tot en met 64 jaar, ook wel aangeduid als de *potentiële beroepsbevolking*, zal het leeuwendeel van het arbeidsaanbod moeten leveren. De ontwikkeling van deze bevolkingsgroep vertoont een gemengd beeld, variërend van een daling met meer dan één miljoen personen in RC tot een stijging met ongeveer een half miljoen personen in GE. Het aantal 65-plussers, tenslotte, vertoont ruwweg een verdubbeling in alle scenario's. Een en ander impliceert een forse stijging van de grijze druk, dat wil zeggen het aantal 65-plussers in procenten van de bevolking van 20 tot en met 64 jaar. Deze gaat van 22% naar waarden variërend tussen 43% (GE) en 47% (RC).

Tabel 2.1 Bevolkingsomvang op 1 juli naar leeftijd

	Totaal			20-64 jaar			65+ jaar		
	2000	2020	2040	2000	2020	2040	2000	2020	2040
	miljoen personen								
RC	15,9	16,5	15,8	9,9	9,8	8,6	2,2	3,2	4,0
SE	15,9	17,6	18,9	9,9	10,3	10,0	2,2	3,3	4,4
TM	15,9	17,0	17,1	9,9	10,0	9,2	2,2	3,2	4,2
GE	15,9	17,9	19,7	9,9	10,5	10,5	2,2	3,3	4,5

Bron: De Jong en Hilderink (2004).

¹ Zie De Jong en Hilderink (2004a) voor het algemene beeld en De Jong en Hilderink (2004b) voor de allochtone bevolking.

In tabel 2.2 staat de bevolking naar etniciteit. Hieruit blijkt dat de populatie niet-westerse allochtonen zal groeien van 1 miljoen personen in het jaar 2000 naar aantallen variërend van 2,4 tot 3,7 miljoen in 2040. Was het aandeel van de eerste generatie in deze bevolkingsgroep in het jaar 2000 nog circa 80%, in 2040 zullen de eerste en de tweede generatie ruwweg een gelijk aandeel in de totale populatie niet-westerse allochtonen hebben.

Tabel 2.2 Bevolkingsomvang op 1 juli naar etniciteit

	Totaal			Niet-westerse allochtonen			Niet-westerse allochtonen 1 ^e generatie		
	2000	2020	2040	2000	2020	2040	2000	2020	2040
	miljoen personen								
RC	15,9	16,5	15,8	1,0	2,1	2,4	0,8	1,1	1,0
SE	15,9	17,6	18,9	1,0	2,6	3,5	0,8	1,4	1,7
TM	15,9	17,0	17,1	1,0	2,2	2,6	0,8	1,1	1,2
GE	15,9	17,9	19,7	1,0	2,7	3,7	0,8	1,5	1,9

Bron: De Jong en Hilderink (2004).

3 Participatie

3.1 Achtergrond participatie vrouwen

Figuur 3.1 laat zien dat de participatie van vrouwen beduidend lager ligt dan die van mannen en dat het verschil groter is naarmate de leeftijd toeneemt (tot 60 jaar). De toekomstige ontwikkeling in de participatie van vrouwen wordt bepaald door:

- Cohorteffecten;
- Autonome effecten.

Cohorteffecten zijn het resultaat van gedragsveranderingen in het verleden. Sociaal-culturele veranderingen (emancipatie, individualisering) hebben sinds de jaren zeventig geleid tot een stijging van de participatie van vrouwen, met name in de jongere leeftijdsgroepen. Deze 'geëmancipeerde' vrouwen schuiven nu geleidelijk door naar de oudere leeftijdsklassen en nemen daar de plaats in van vrouwen die weinig participeerden op de arbeidsmarkt. Een en ander verhoogt de participatie in de oudere leeftijdsgroepen en daarmee ook de gemiddelde participatie van vrouwen. Deze cohorteffecten zullen zich in alle scenario's even sterk manifesteren.

Afgezien van cohorteffecten (gedragsverandering in het verleden) zou de participatie nog verder kunnen stijgen door wat we hier aanduiden als autonome oorzaken (gedragsverandering in de toekomst). Het is immers denkbaar dat de sociaal-culturele veranderingen die in de jaren zeventig in gang zijn gezet hun eindpunt nog niet hebben bereikt. Vergelijken we de Nederlandse situatie met Zweden (zie figuur 3.1), dan lijkt er nog ruimte voor verdere participatiegroei, ook bij jongere vrouwen vanaf circa 30 jaar. In Nederland zien we een afname van de participatie rond de leeftijd waarop vrouwen in Nederland gemiddeld hun eerste kind krijgen. In Zweden is dat duidelijk niet het geval. De Zweedse cijfers kunnen beschouwd worden als een empirische bovengrens voor de participatie van Nederlandse vrouwen; dat betekent echter niet dat zulke cijfers alleen gerealiseerd kunnen worden door toepassing van het Zweedse model, dat vooral wordt gekenmerkt door overheidsbemoeienis met de arbeidsmarkt.

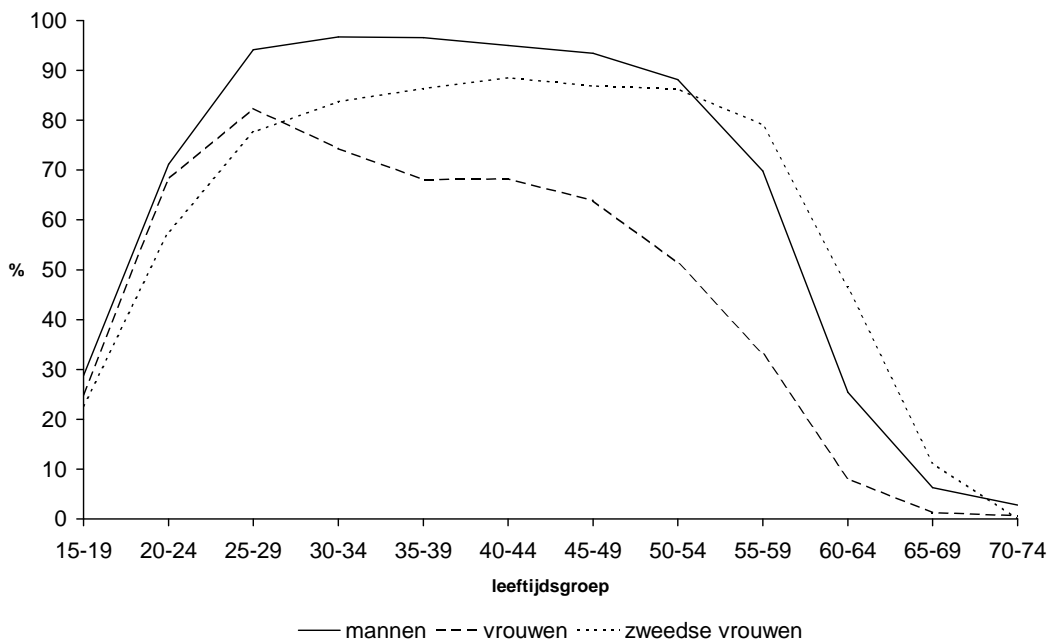
Wat betreft de autonome effecten brengen we differentiatie tussen de scenario's aan. Een verdere verhoging van de participatie van vrouwen past vooral bij de scenario's GE en TM. Sociaal-cultureel gezien is verdere individualisering, zeker in deze twee scenario's, plausibel. Ook de hogere productiviteit en dito uurlonen, alsmede de afslankende sociale zekerheid in deze scenario's zullen positief uitwerken op de participatie van vrouwen. Echter, het is de vraag of al deze factoren tezamen voldoende zijn om in de buurt van Zweedse participatiegraden uit te komen. Hoogstwaarschijnlijk is hiervoor een verdere individualisering van het belastingstelsel

nodig. Hierbij valt te denken aan afschaffing van de overdraagbaarheid van de heffingskorting van niet-werkende vrouwen. Tenslotte wordt in SE enig effect verwacht van het faciliterende beleid inzake de combinatie van arbeid en zorg.

Als bovengrens voor de participatie van vrouwen nemen we de Zweedse cijfers. In *Global Economy* en *Transatlantic Market* groeien de leeftijdsspecifieke participatiecijfers van vrouwen geleidelijk toe naar de huidige Zweedse niveaus. In *Strong Europe* en *Regional Communities* wordt het verschil met die Zweedse niveaus uiteindelijk voor 70%, respectievelijk 50% overbrugd. In alle scenario's hanteren we de restrictie dat de leeftijdsspecifieke cijfers voor vrouwen niet hoger zijn dan die voor mannen; dit speelt met name in de hogere leeftijdsklassen (zie figuur 3.1). We nemen aan dat de groei van de participatie van vrouwen langs deze lijnen in 2020 is voltooid.

Het bovenstaande heeft betrekking op autochtone vrouwen. (inclusief westerse allochtonen). Voor niet-westerse allochtonen wordt een andere aanpak gevolgd (zie hierna).

Figuur 3.1 Participatiegraden bevolking totaal, 2000

3.2 Achtergrond participatie naar etniciteit

We onderscheiden twee etnische groepen:

- ‘Autochtonen’ (inclusief westerse allochtonen)
- Niet-westerse allochtonen (deze worden bovendien onderverdeeld in eerste en tweede generatie).

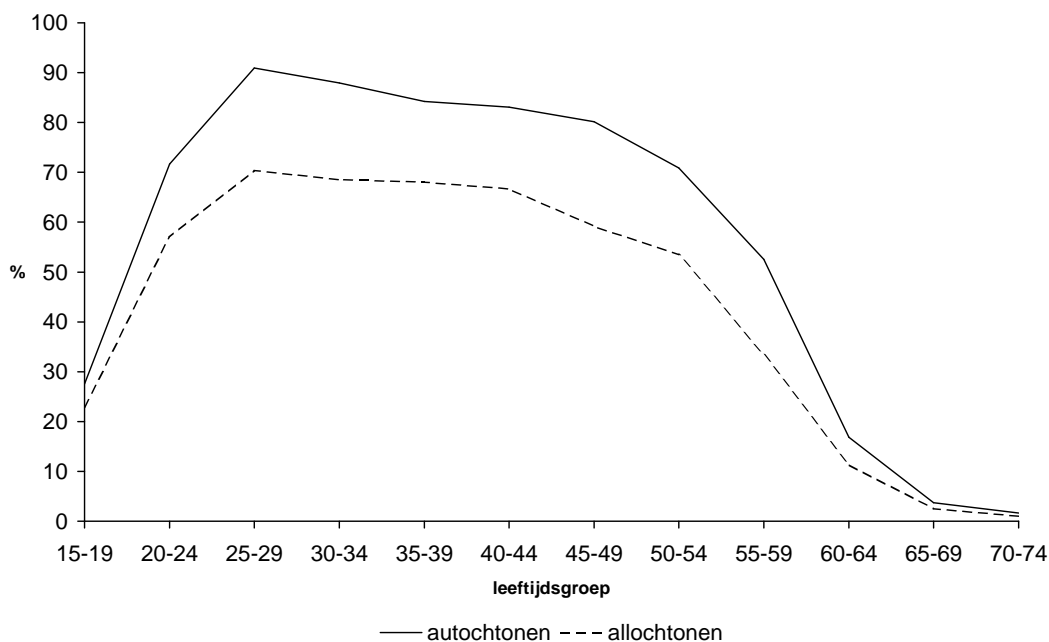
Zoals blijkt uit figuur 3.2, is de participatie van niet-westerse allochtonen over de gehele linie lager dan die van autochtonen.

Hoe zal de participatie van niet-westerse allochtonen zich in de toekomst ontwikkelen? Voor de beantwoording van deze vraag maken we onderscheid tussen de volgende subpopulaties:

1. De reeds aanwezige eerste generatie immigranten
2. Toekomstige immigranten uit niet-westerse landen
3. De tweede generatie

Ten aanzien van sub 1. gaan we in de scenario's in eerste instantie uit van de bestaande participatiegraden. Op grond van scenariospecifieke ingrepen in de sociale zekerheid en pensioenen (zie hierna) kunnen deze participatiegraden opwaarts worden bijgesteld.

Figuur 3.2 Participatiegraden bevolking autochtoon, (niet-westers) allochtoon, 2000

Voor sub 2. passen we een gewogen gemiddelde toe van sub 1 en 'autochtonen', afhankelijk van de scenariospecifieke samenstelling van de immigratie uit niet-westerse landen (arbeidsmigranten versus overige migranten).

Voor de tweede generatie (sub 3.) nemen we aan dat de afstand tussen de eerste generatie en de 'autochtonen' voor de helft wordt overbrugd.

3.3 Achtergrond sociale zekerheid en pensioenen

De ontwikkeling van de arbeidsparticipatie hangt per definitie samen met de mate waarin gebruik wordt gemaakt van vervroegde uitredingsregelingen en het ouderdomspensioen, alsmede van de sociale zekerheid en meer in het bijzonder de arbeidsongeschiktheidsregelingen. In het algemeen zal de participatie immers meer toenemen naarmate de arrangementen worden versoberd en de toegankelijkheid ervan wordt beperkt. In deze paragraaf wordt uiteengezet welke uitgangspunten zijn gehanteerd ten aanzien van de drie genoemde arrangementen. In termen van arbeidsparticipatie zal het scenario GE het meest effectief blijken, terwijl in RC grosso modo de bestaande regelingen worden gehandhaafd. In TM en in SE zal noemenswaardige vooruitgang worden geboekt bij het zodanig hervormen van de sociale zekerheid, dat de arbeidsparticipatie wordt bevorderd.

De belangrijkste wijziging die zich voordoet met betrekking tot vervroegde uitredingsregelingen is de overgang van VUT naar Prepensioen. Deze overgang, vastgelegd in het *Convenant inzake de arbeidspensioenen* en het *Witteveen-kader*, is in 1996 gestart en zal uiterlijk in 2022 worden voltooid.² De overgang van VUT naar Prepensioen houdt in de praktijk in dat de spilleeftijd met gemiddeld één jaar wordt verhoogd (Arbeidsinspectie, 2004), terwijl een financiële prikkel tot langer doorwerken wordt geïntroduceerd. Onder Prepensioen wordt langer doorwerken immers niet bestraft met lagere inkomsten, maar wordt de uitkering omgeslagen over het aantal jaren dat deze genoten wordt. Op grond hiervan wordt in alle scenario's rekening gehouden met een verhoging van de uitredingsleeftijd. De arbeidsparticipatie van oudere werknemers wordt hierdoor in alle scenario's positief beïnvloed.

Conform de Europese scenario's³ wordt de pensioengerechtigde leeftijd in het scenario GE verhoogd naar 67 jaar. In de overige scenario's wordt vastgehouden aan de huidige pensioengerechtigde leeftijd van 65 jaar. De verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd in het scenario GE krijgt zijn beslag door een geleidelijke verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd, beginnend in het jaar 2008 en eindigend in het jaar 2031. De jaarlijkse verhoging is dus

² Cijfers van de Arbeidsinspectie (2004) indiceren echter dat de overgangsregelingen uiterlijk in 2020 beëindigd zijn. In de berekeningen is dan ook rekening gehouden met deze einddatum.

³ Zie De Mooij en Tang (2003).

telkens gelijk aan een maand. Deze stapsgewijze verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd vertoont overeenkomsten met de huidige praktijk in de Verenigde Staten, waar eveneens een verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd van 65 naar 67 jaar plaatsvindt.⁴ In andere landen vindt eveneens een stapsgewijze verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd plaats (bijv. Japan), of woedt daar nog een discussie over (bijv. Noorwegen).

In alle scenario's zullen hervormingen plaatsvinden in de Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO). Daarbij zal worden overgestapt op een nieuwe definitie van arbeidsongeschiktheid, namelijk dat deze een 'duurzaam en volledig' karakter heeft. Slechts diegenen die aan deze nieuwe definitie voldoen komen in aanmerking voor een WAO-uitkering. De invulling van deze definitie verschilt in de praktijk echter per scenario. In het scenario GE worden verdere hervormingen doorgevoerd. Het belangrijkste verschil ten opzichte van de andere scenario's is dat het uitkeringspercentage wordt verlaagd naar 55%, wat vergelijkbaar is met het huidige percentage in België, Duitsland en Frankrijk (Bakkum en Desczka, 2002). Daarnaast wordt zowel in dit scenario als in het scenario SE een referte-eis geïntroduceerd, die inhoudt dat men slechts verzekerd is wanneer in vier van de laatste vijf jaren premie is betaald. Ook deze laatste wijziging brengt de Nederlandse WAO meer in overeenstemming met andere West-Europese landen (Bakkum en Desczka, *op.cit.*). De rigoureuze ingrepen in de WAO in GE zorgen ervoor dat het lange termijn bestand van WAO'ers in dit scenario met meer dan de helft terugloopt. In de andere scenario's is sprake van een kleinere terugloop (TM en SE) of zelfs een lichte toename (RC) in het bestand van WAO'ers.

3.4 Resultaten

Algemeen beeld

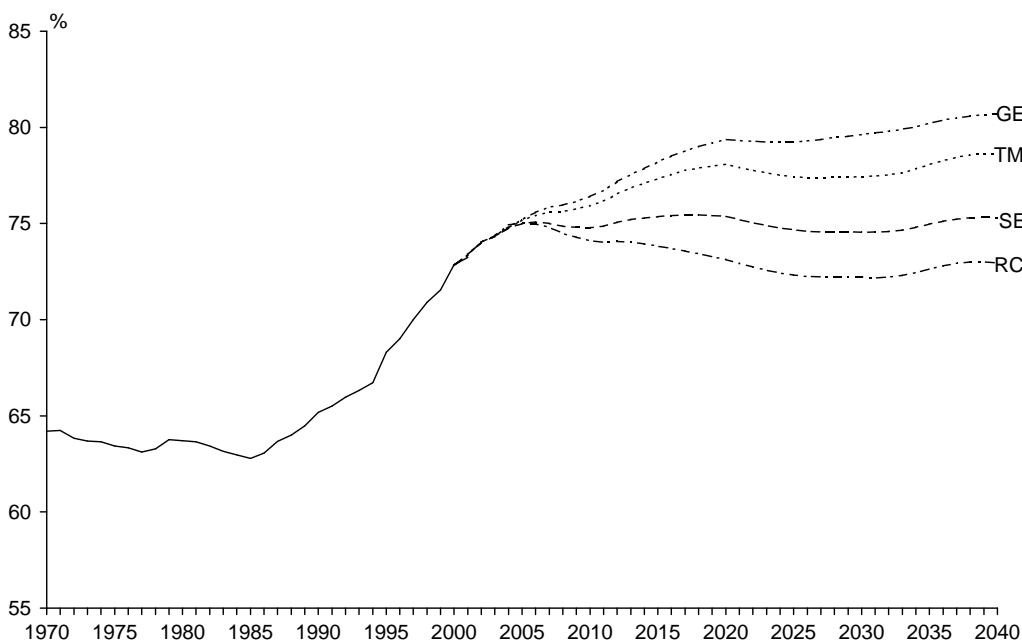
De ontwikkeling van de participatie van de totale bevolking in de beroepsgeschikte leeftijden (20-64 jaar)⁵ in de afgelopen decennia en in de periode 2000-2040 volgens de scenario's, wordt weergegeven in figuur 3.3. In de historische cijfers valt de sterke groei tussen 1985 en 2000 op, in welke periode Nederlandse vrouwen massaal hun intrede deden op de arbeidsmarkt. Tussen 2000 en 2040 zien we een stijgende participatie in drie van de vier scenario's, die overigens in vergelijking met de periode daarvoor beperkt is. Alleen in RC komt de participatie in 2040 uit op hetzelfde niveau als in 2000. Hierna zal de achterliggende ontwikkeling in de verschillende bevolkingsgroepen worden geschetst.

⁴ Hiertoe werd reeds in 1983 besloten. De verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd in de VS begint in 2003.

⁵ Voor het weergegeven van het algemene beeld van de participatieontwikkeling geven wij de voorkeur aan een ondergrens van 20 jaar. Aldus wordt het effect van een verandering in de onderwijsdeelname op de gepresenteerde cijfers van de arbeidsmarktparticipatie beperkt. In plaats van de gehanteerde bovengrens van 65 jaar zou ook een hogere leeftijd kunnen worden genomen omdat vijfenzestigplussers in toenemende mate actief zijn op de arbeidsmarkt. Participatiecijfers op basis van leeftijdsgrenzen die afwijken van het hier gehanteerde interval van 20-64 jaar staan in de bijlagen 1.1 tot en met 1.4.

Opgemerkt moet worden dat deze totaalcijfers beïnvloed worden door veranderingen in de samenstelling van de bevolking. Zo geldt dat de stijging van de leeftijdsspecifieke participatiegraden, die zich tussen 2000 en 2040 vrijwel over de hele linie voordoet, gedeeltelijk teniet wordt gedaan door de veroudering van de potentiële beroepsbevolking in die periode. Een soortgelijk effect treedt op door het toenemende aandeel van niet-westerse allochtonen in de potentiële beroepsbevolking. In het navolgende richten we de aandacht op de participatieontwikkeling naar leeftijd, geslacht en etniciteit. Naarmate de participatiegraden op een meer gedesaggregeerd niveau worden bezien nemen de samenstellingseffecten in betekenis af.

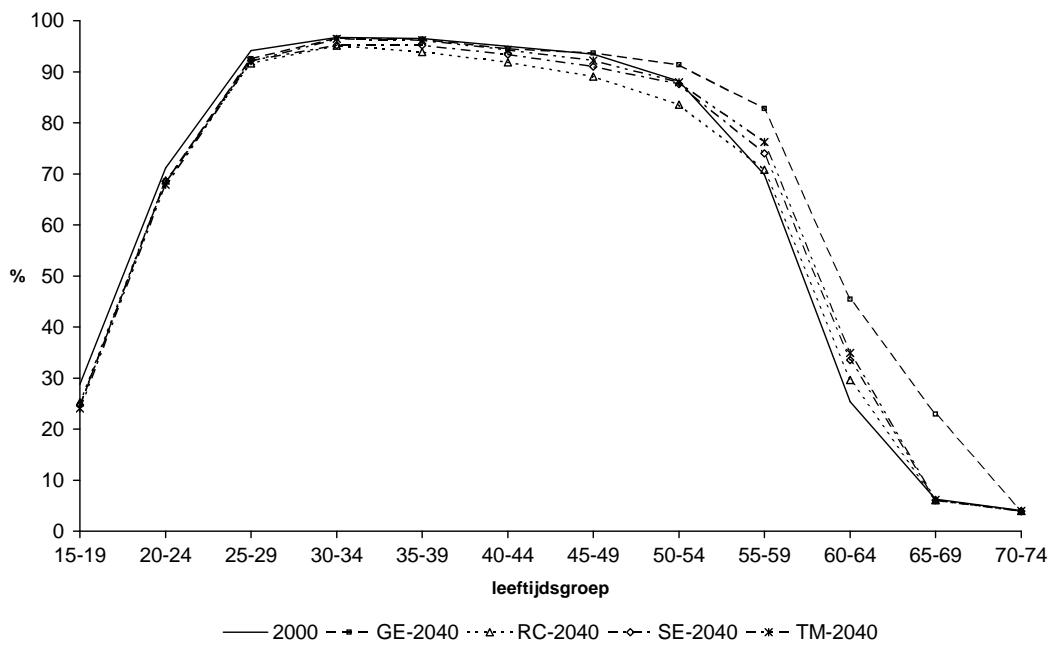
Figuur 3.3 Arbeidsparticipatie (20-64 jaar) in vier scenario's tot 2040

Participatie naar geslacht

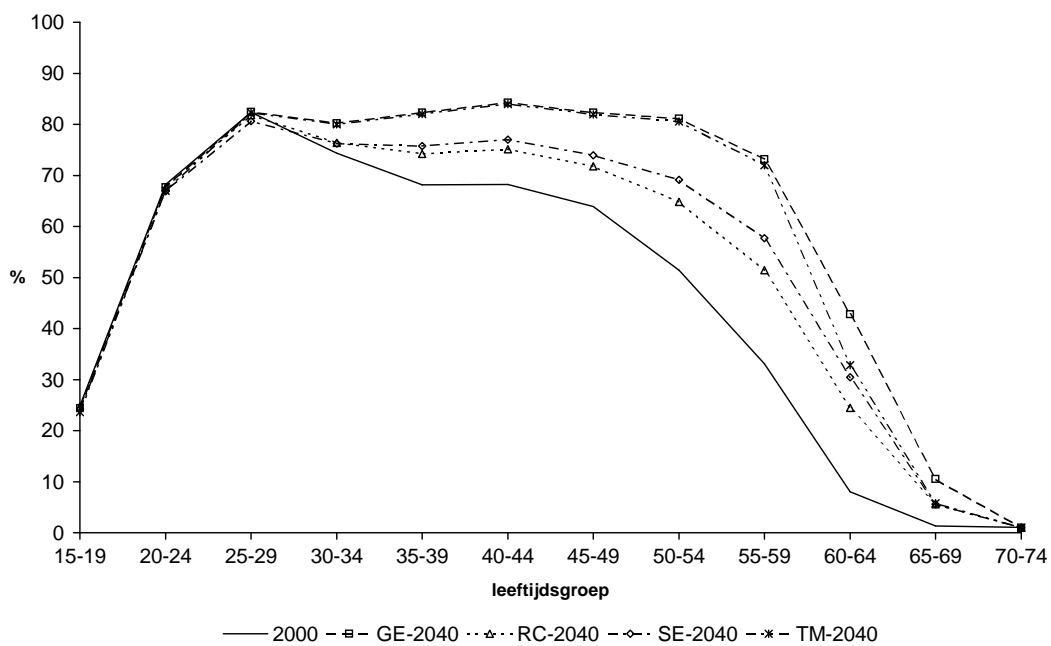
In figuur 3.4 staat de participatie van mannen in 2040 per scenario en ter vergelijking in het jaar 2000. Het gaat om de totale bevolking, dus inclusief niet-westerse allochtonen. Het toenemende aandeel van die etnische groep, met een relatief lage participatie, in de potentiële beroepsbevolking is met name bij RC en SE zichtbaar in de lagere leeftijdsklassen. In de beide andere scenario's blijft dit effect beperkt omdat daar een groot deel van de migranten uit niet-westerse landen binnenkomt in het kader van selectieve arbeidsmigratie. In de oudere leeftijdsgroepen domineren de positieve scenariospecifieke beleidseffecten, met name ten aanzien van arbeidsongeschiktheid. In alle scenario's leiden deze in de oudere leeftijdsgroepen tot een stijging van de participatie.

Figuur 3.4 Participatiegraden mannen in 4 scenario's

In figuur 3.5 staat de participatie van vrouwen in 2040 per scenario en ter vergelijking in het jaar 2000. Het gaat om de totale bevolking, dus inclusief niet-westerse allochtonen. In alle scenario's vindt een verdere stijging plaats, maar de mate waarin verschilt conform de eerder genoemde scenariospecifieke uitgangspunten.

Figuur 3.5 Participatiegraden vrouwen in 4 scenario's

Een samenvattend overzicht van de ontwikkeling van de participatie, totaal en naar geslacht, staat in tabel 3.1. Met uitzondering van GE zien we over de hele linie tussen 2000 en 2040 een daling van de gemiddelde participatie van mannen. Voor een deel hangt dit samen met de ontwikkeling van de leeftijdspecifieke participatiegraden, zoals weergegeven in figuur 3.4 en voor een ander deel is dit het gevolg van de veroudering van de potentiële beroepsbevolking, die rond 2015 zijn hoogtepunt bereikt en daarna langzaam afneemt. De participatie van vrouwen laat tussen 2000 en 2020 een stijging zien, variërend van 4 procentpunt in RC tot 14 procentpunt in GE. Daarna blijft de participatie van vrouwen zich bewegen rond het in 2020 bereikte niveau. Een en ander is in lijn met de uitgangspunten zoals beschreven in paragraaf 3.1. De totale participatie blijft in RC stabiel op het niveau van het jaar 2000, terwijl deze in de andere scenario's een stijging laat zien, met name in de periode tot 2020.

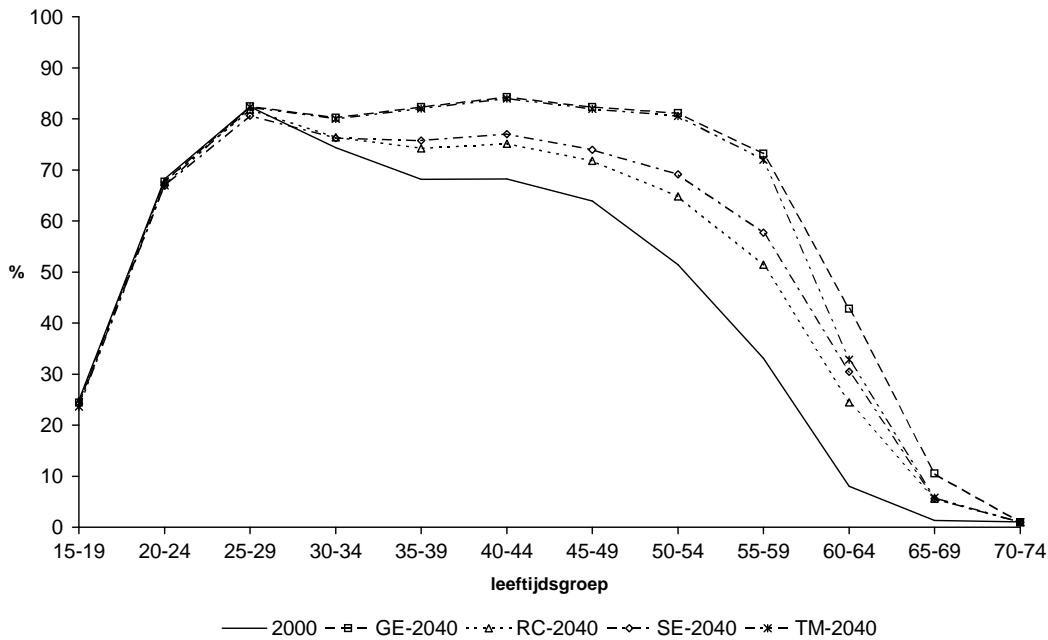
Tabel 3.1	Participatiegraden (20-64 jaar) naar geslacht in 4 scenario's		
	2000	2020	2040
	%		
RC			
Mannen	85	81	80
Vrouwen	61	65	66
Totaal	73	73	73
SE			
Mannen	85	82	82
Vrouwen	61	69	68
Totaal	73	75	75
TM			
Mannen	85	82	83
Vrouwen	61	74	74
Totaal	73	78	79
GE			
Mannen	85	84	86
Vrouwen	61	75	76
Totaal	73	79	81

Participatie naar etniciteit

In figuur 3.6 staat de participatie van niet-westerse allochtonen in 2040 per scenario en ter vergelijking in het jaar 2000. De verschillen tussen de scenario's lopen geheel of gedeeltelijk parallel aan ontwikkelingen bij de autochtone bevolking: effecten van beleid werken ook door bij allochtonen, terwijl de participatiestijging van autochtone vrouwen deels doorwerkt in de participatie van niet-westerse allochtone vrouwen. Daarnaast echter heeft ook het gevoerde immigratiebeleid invloed op de participatie van de betrokken groep. In TM en GE heeft het selectieve arbeidsmigratiebeleid een positief effect op de gemiddelde participatie van niet-westerse allochtonen. Overigens is het aantal immigranten waarop dit selectieve beleid van

toepassing is relatief klein ten opzichte van de totale populatie niet-westerse allochtonen, waardoor het effect op de participatie van laatstgenoemde groep beperkt is.

Figuur 3.6 Participatiegraden niet-westerse allochtone bevolking in 4 scenario's

Een overzicht van de gemiddelde participatie van allochtonen, autochtonen en totaal staat in tabel 3.2. De gemiddelde participatie van niet-westerse allochtonen verandert in SE en RC weinig ten opzichte van het jaar 2000. Weliswaar gaan de leeftijdspecifieke participatiegraden door een toenemend aandeel van de tweede generatie omhoog (zie figuur 3.6), maar dat effect wordt weer teniet gedaan door een veroudering van de allochtone bevolking. In TM en GE is de stijging van de leeftijdspecifieke participatiegraden door selectief arbeidsmigratiebeleid en de doorwerking van hervormingen in sociale zekerheid en pensioenen zo groot dat het effect van de veroudering ruimschoots wordt gecompenseerd. De stijging van de participatie van niet-westerse allochtonen is in deze scenario's echter niet groot genoeg om de achterstand ten opzichte van autochtonen en westerse allochtonen in te lopen.

Tabel 3.2 Participatiegraden (20-64 jaar) naar etniciteit in 4 scenario's

	2000	2020	2040
	%		
RC			
Niet-westerse allochtonen	62	60	61
Autochtonen en westerse allochtonen	74	75	76
Totaal	73	73	73
SE			
Niet-westerse allochtonen	62	61	62
Autochtonen en westerse allochtonen	74	78	79
Totaal	73	75	75
TM			
Niet-westerse allochtonen	62	63	66
Autochtonen en westerse allochtonen	74	81	82
Totaal	73	78	79
GE			
Niet-westerse allochtonen	62	67	72
Autochtonen en westerse allochtonen	74	82	83
Totaal	73	79	81

Participatie ouderen

Informatie over de participatie van ouderen staat in tabel 3.3. Hierin is ook de leeftijdsgroep van 65 tot en met 69 jaar opgenomen vanwege de verhoging van de pensioenleeftijd in GE. Dit laatste verklaart mede het hoge aandeel van personen die tot de beroepsbevolking behoren in dat scenario. Tezamen met beleidswijzigingen inzake arbeidsongeschiktheid bepaalt dit de verschillen tussen de scenario's voor wat betreft het aandeel beroepsbevolking, of wat op hetzelfde neerkomt: de participatiegraad van de leeftijdsgroep van 55 tot en met 69 jaar. De verschillen in het aandeel van arbeidsongeschikten weerspiegelen de veronderstelde beleidswijzigingen in de scenario's. De wijzigingen in het stelsel van vervroegde pensionering zijn in alle vier de scenario's gelijk; de verschillen in het aandeel vervroegd gepensioneerden hangen uitsluitend samen met de verschillen in participatie van ouderen: hoe meer ouderen participeren, hoe groter het aantal dat te eniger tijd gebruik maakt van een regeling voor vervroegde pensionering.

Tabel 3.3 **Positie van ouderen (55-69) ^a**

	2000	2020				2040			
		RC	SE	TM	GE	RC	SE	TM	GE
	%								
Beroepsbevolking	26	35	38	41	46	31	34	38	46
Arbeidsongeschikt	16	15	14	13	11	15	13	11	8
Vervroegd pensioen	8	9	9	10	10	8	9	10	10

^a De onderscheiden categorieën sluiten elkaar niet helemaal uit; met name tussen beroepsbevolking en arbeidsongeschikt bestaat overlap.

4 Arbeidsaanbod

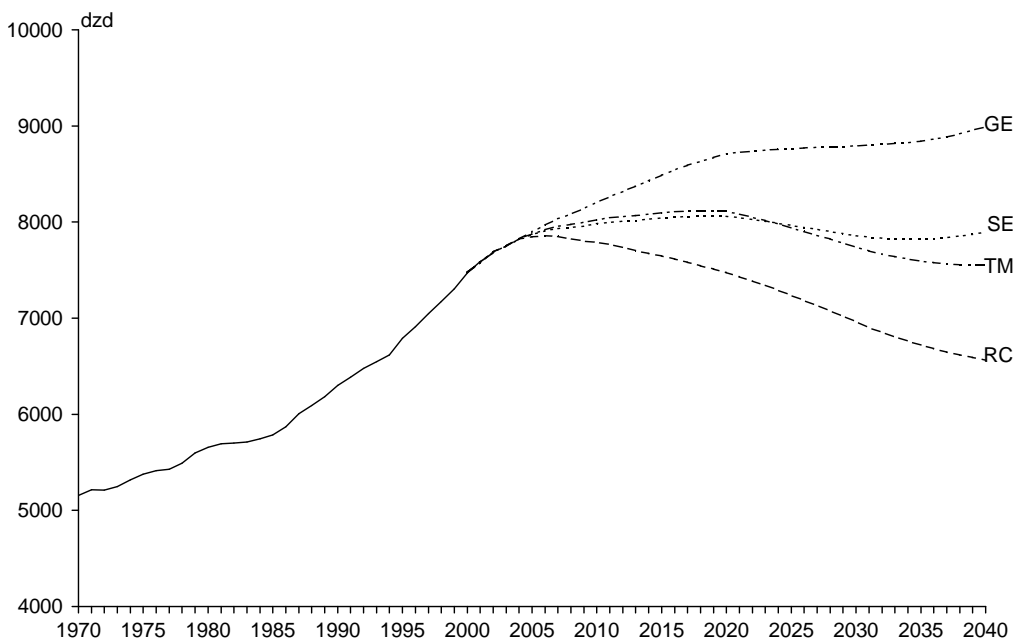
4.1 Ontwikkeling arbeidsaanbod

Tabel 4.1 geeft een overzicht van de ontwikkeling van het totale arbeidsaanbod in de vier scenario's. In het basisjaar 2000 bedroeg het arbeidsaanbod 7,5 miljoen personen. In RC daalt het arbeidsaanbod in de jaren 2000-2040 tot 6,6 miljoen personen. In de andere drie scenario's is sprake van een toename oplopend tot een maximaal niveau van 9,0 miljoen personen in GE.

	2000	2020	2040
	miljoen personen		
RC	7,5	7,5	6,6
SE	7,5	8,1	7,9
TM	7,5	8,1	7,6
GE	7,5	8,7	9,0

Zoals blijkt uit figuur 4.1 is de groei van het arbeidsaanbod in de periode 2000-2040, zeker in SE en TM, bescheiden in vergelijking met de ontwikkeling in de voorafgaande decennia. Ook in GE, het scenario met de sterkste stijging van het arbeidsaanbod, blijft de groei achter bij de historische ontwikkeling.

Figuur 4.1 Arbeidsaanbod^a

^a In de jaren vóór 1987 ontbreken de 65+-ers. Dit is echter nauwelijks van invloed op de weergegeven totalen.

4.2 Decompositie ontwikkeling arbeidsaanbod

De gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsaanbod, naar deelperioden, staat in tabel 4.2. Een decompositie van deze cijfers splitst de groei in een demografische component en een participatiecomponent. De eerste component geeft aan hoe de bevolkingsontwikkeling zou doorwerken op het arbeidsaanbod als de participatiegraden per leeftijdsgroep constant zouden blijven in de tijd. Deze demografische component kan worden onderverdeeld in een effect van de veranderende omvang van de bevolking in de beroepsgeschikte leeftijden en een effect van de leeftijdsverdeling. De tweede component geeft aan wat het effect is van de veronderstelde veranderingen in die participatiegraden per leeftijdsgroep.

De demografische component is in Regional Communities en Transatlantic Market negatief, in Strong Europe nul en alleen in Global Economy licht positief. De bevolkingsgroei door natuurlijke aanwas en migratie geeft in GE en in mindere mate ook in SE een duidelijk positieve impuls aan het arbeidsaanbod. Deze wordt echter grotendeels teniet gedaan door de veroudering van de bevolking in de beroepsgeschikte leeftijden in de periode 2000-2020. De positieve en negatieve bevolkingscomponenten houden elkaar in GE en SE ongeveer in evenwicht. In de andere scenario's wordt de bevolkingscomponent gedomineerd door het effect van de veroudering dat ongeveer even groot is als in GE. Dit ligt ook voor de hand, aangezien dit effect voor het overgrote deel wordt bepaald door de leeftijdsopbouw van de bevolking die in het basisjaar 2000 al aanwezig was. Verreweg het grootste verschil tussen de scenario's is gelegen in de groei van de bevolkingsomvang. Deze ligt in SE en TM aanzienlijk lager dan in GE en is in RC zelfs negatief. Dit leidt ertoe dat de verschillen in de demografische component tussen de scenario's in hoofdzaak worden bepaald door de verschillen in bevolkingsomvang.

Tabel 4.2 Decompositie groeivoet arbeidsaanbod naar demografie en participatie

	RC			SE		TM		GE	
	70/00	00/20	20/40	00/20	20/40	00/20	20/40	00/20	20/40
	mutaties per jaar in %								
Demografische effecten ^a	0,9	- 0,3	- 0,6	0,0	0,0	- 0,2	- 0,3	0,1	0,1
wv. bevolkingsomvang	1,0	0,3	- 0,5	0,5	0,0	0,4	- 0,3	0,6	0,1
wv. leeftijdsopbouw	0,0	- 0,6	0,0	- 0,5	0,0	- 0,5	- 0,1	- 0,5	0,0
Participatie-effecten ^b	0,2	0,3	- 0,1	0,4	- 0,1	0,6	0,0	0,7	0,1
Totaal	1,2	0,0	- 0,6	0,4	- 0,1	0,4	- 0,4	0,8	0,2

^a Bevolkingsomvang en leeftijdsopbouw.

^b Inclusief interactie-effect bevolking en participatie.

De participatiecomponent is in alle vier de scenario's, gemeten over de hele periode 2001-2040 positief, al is deze vooral geconcentreerd in de deelperiode 2001-2020. Merk op dat in deze component ook de interactie-effecten tussen bevolking en participatie zijn begrepen. Dit heeft tot gevolg dat de participatie-effecten groter zijn naarmate de bevolking in een scenario sterker groeit. Dit tweede orde effect is echter relatief klein ten opzichte van het eigenlijke participatie-effect.

Onderverdeling naar mannen en vrouwen

Door de bevolking op verschillende manieren in te delen kan vanuit verschillende invalshoeken additioneel inzicht worden verkregen in de opbouw van het arbeidsaanbod. In tabel 4.3 zijn de demografische en participatie-effecten onderverdeeld naar geslacht. De cijfers hebben betrekking op de groei van het arbeidsaanbod gecumuleerd per deelperiode in miljoenen personen.

Tabel 4.3 Ontwikkeling arbeidsaanbod naar componenten en geslacht

	RC		SE		TM		GE	
	01-20	21-40	01-20	21-40	01-20	21-40	01-20	21-40
	mln personen							
Demografische effecten ^a	-0,4	-0,8	0,0	-0,1	-0,3	-0,5	0,1	0,2
wv. mannen	-0,2	-0,4	0,0	0,0	-0,2	-0,3	0,1	0,1
wv. vrouwen	-0,2	-0,4	0,0	0,0	-0,1	-0,3	0,1	0,1
Participatie-effecten ^b	0,4	-0,1	0,6	-0,1	0,9	0,0	1,1	0,1
wv. mannen	0,0	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1
wv. vrouwen	0,4	0,0	0,6	-0,1	0,9	0,0	1,0	0,0
Totaal	0,0	-0,9	0,6	-0,2	0,6	-0,6	1,2	0,3
wv. mannen	-0,3	-0,5	0,0	-0,1	-0,1	-0,3	0,2	0,2
wv. vrouwen	0,3	-0,4	0,6	-0,1	0,7	-0,3	1,0	0,1

^a Bevolkingsomvang en leeftijdsverdeling.

^b Inclusief interactie-effect demografie en participatie.

Hieruit blijkt dat de groei van de participatie van vrouwen, die zich voordoet in de deelperiode 2001-2020, de belangrijkste positieve impuls vormt voor het arbeidsaanbod. In GE nemen vrouwen meer dan twee derde van het totale participatie-effect voor hun rekening en in de andere scenario's is dit aandeel nog groter. Zoals uiteengezet in paragraaf 3.1, spelen sociaal-culturele trends in deze ontwikkeling een belangrijke rol, maar kan ook beleid specifiek gericht op de participatie van vrouwen - in de belastingsfeer en rond de combinatie van arbeid en zorg - eraan bijdragen. Daarnaast hebben beleidswijzingen die niet specifiek zijn gericht op de participatie van vrouwen (rond de sociale zekerheid, vervroegde pensionering, pensioenleeftijd en selectieve arbeidsmigratie) effect op de participatie van vrouwen, maar het grootste effect doet zich voor bij mannen (zie de paragrafen 3.2 en 3.3). Gerelateerd aan de ontwikkeling van

het totale arbeidsaanbod hebben de laatstgenoemde beleidswijzigingen, uitgezonderd in GE, slechts een bescheiden effect.

Onderverdeling naar etniciteit

Tabel 4.4, ten slotte, geeft een nadere onderbouwing vanuit de invalshoek van etniciteit, waarbij de participatiecomponent van de autochtone bevolkingsgroep bovendien is onderverdeeld in twee leeftijdsgroepen. De cijfers in deze tabel hebben betrekking op de groei van het arbeidsaanbod gecumuleerd over de hele scenarioperiode in miljoenen personen.

Vanuit de invalshoek ‘eticiteit’ is het van belang te vermelden dat de buitenlandse migratie in alle scenario’s een aanmerkelijke positieve bijdrage levert aan de component ‘bevolkingsomvang’ (zie paragraaf 2 voor cijfers betreffende de buitenlandse migratie en de allochtone bevolking). Naast veranderingen in de omvang en leeftijdsverdeling van de bevolking kan ook het effect van een toenemend procentueel aandeel van allochtonen op het arbeidsaanbod gerekend worden tot de demografische effecten. Bij gelijkblijvende participatiegraden van deze bevolkingsgroep ontstaat een negatief effect op het arbeidsaanbod, aangezien allochtonen minder dan gemiddeld participeren op de arbeidsmarkt. Zoals we hierna zullen zien, kan dit negatieve effect echter worden gecompenseerd als de gemiddelde participatiegraad van deze bevolkingsgroep in de toekomst voldoende omhoog gaat.

Tabel 4.4 Ontwikkeling arbeidsaanbod 2001-2040 naar componenten

	RC	SE	TM	GE
	miljoen personen			
Demografische effecten ^a	- 1,3	- 0,3	- 0,9	0,1
wv. bevolkingsomvang 15-74	- 0,4	0,8	0,1	1,2
wv. leeftijdsverdeling	- 0,8	- 0,8	- 0,8	- 0,8
wv. etniciteit ^b	- 0,2	- 0,3	- 0,2	- 0,3
Participatie-effecten ^c	0,4	0,7	0,9	1,4
wv. autochtonen 15-54	0,1	0,3	0,4	0,4
wv. autochtonen 55-74	0,2	0,3	0,4	0,6
wv. allochtonen	0,1	0,1	0,2	0,4
Totaal	- 0,9	0,4	0,1	1,5

^a Bevolkingsomvang, leeftijdsverdeling en etniciteit.
^b Effect toenemend procentueel aandeel niet-westerse allochtonen als hun participatiegraden niet zouden veranderen.
^c Inclusief interactie-effect demografie en participatie.

Het participatie-effect voor allochtonen is in alle scenario’s positief, zij het in verschillende mate. Twee effecten spelen hierbij een rol. In de eerste plaats loopt in alle scenario’s de tweede generatie een deel van de achterstand in die de eerste generatie heeft op de autochtonen. De participatie van autochtonen neemt in de scenarioperiode toe (‘moving target’) en we gaan

ervan uit dat dit de participatie van de tweede generatie allochtonen mee omhoogtrekt. In de tweede plaats is in TM en GE sprake van een positief effect op de participatie van allochtonen door het beleid van selectieve arbeidsmigratie in deze scenario's. Door het participatie-effect van allochtonen, wordt in TM het negatieve etniciteitseffect in de demografische component gecompenseerd. In GE wordt dit effect zelfs meer dan gecompenseerd, hetgeen betekent dat in dit scenario de niet-westerse allochtonen per saldo enige bijdrage leveren aan de gemiddelde participatiestijging. In SE en RC daarentegen trekt deze groep de gemiddelde participatiestijging omlaag.

In de groep autochtonen van 15-54 jaar zien we in alle scenario's een positief participatie-effect, dat vooral op rekening komt van de stijging van de participatie van vrouwen. Het participatie-effect in de groep autochtonen van 55-74 jaar weerspiegelt, naast de autonome participatiestijging bij vrouwen, de beleidswijzigingen die de participatie van ouderen (mannen en vrouwen) bevorderen: veranderingen in regelingen voor vervroegde pensionering en arbeidsongeschiktheid, alsmede het optrekken van de pensioengerechtigde leeftijd.

4.3 Ontwikkeling arbeidsaanbod naar bevolkingsgroepen

Wat betekenen de geschetste ontwikkelingen voor het aandeel van specifieke bevolkingsgroepen als vrouwen, allochtonen en ouderen in het arbeidsaanbod? Zoals blijkt uit tabel 4.5 is voor elk van deze groepen sprake van een toenemend aandeel.

Tabel 4.5 Samenstelling arbeidsaanbod naar bevolkingsgroepen

	Vrouwen			Niet-westerse allochtonen			Ouderen (55+ jaar)		
	2000	2020	2040	2000	2020	2040	2000	2020	2040
	aandeel in %								
RC	41	45	45	7	11	16	8	16	13
SE	41	45	45	7	13	19	8	16	13
TM	41	47	47	7	12	16	8	17	15
GE	41	47	47	7	14	20	8	18	16

Aandeel vrouwen

Het aandeel van vrouwen in het arbeidsaanbod neemt toe van 41% in het jaar 2000 tot, afhankelijk van het scenario, 45 à 47% in 2040. Hoewel het aandeel van vrouwen dus in 2040 de 50% nadert, betekent dit niet dat mannen en vrouwen dan op de werkvloer ongeveer even sterk zullen zijn vertegenwoordigd. Ook in 2040 zullen vrouwen, evenals thans, vaker dan

mannen in deeltijd werken⁶, zodat het beeld op de werkvloer toch blijft gedomineerd door mannen: in 2040 zal hooguit rond de 40% vrouw zijn, tegen circa 35% in het jaar 2000.

Aandeel allochtonen

Het aandeel niet-westerse allochtonen neemt toe van 7% in het jaar 2000 tot, afhankelijk van het scenario, 16 à 20% in 2040. De etnische diversiteit van het arbeidsaanbod zal dus sterk toenemen.

Aandeel ouderen

De veroudering van de bevolking en de toenemende participatie van ouderen leiden in alle scenario's tot een vergroting van het aandeel van ouderen in het arbeidsaanbod, variërend van 16 tot 18% in 2020 tegenover 8% in het jaar 2000. Tussen 2020 en 2040 loopt dit aandeel weer met enkele procentpunten terug. Overigens neemt de gemiddelde leeftijd van het arbeidsaanbod in alle scenario's met niet meer dan circa 2 jaar toe.

⁶ Bovendien zijn vrouwen gemiddeld genomen vaker werkloos dan mannen. Dit zal mogelijk ook in de toekomst het geval zijn.

5 Conclusies

Het toekomstige arbeidsaanbod is de resultante van enerzijds demografische ontwikkelingen, zoals groei (positief of negatief) van de potentiële beroepsbevolking, veroudering en toenemende etnische diversiteit, en anderzijds veranderingen in de participatie, die teweeg worden gebracht door sociaal-culturele trends en beleidswijzigingen.

Demografie en participatie werken tegen elkaar in. Met uitzondering van het scenario *Global Economy*, waarin het demografische effect op de arbeidsaanbodgroei licht positief is, heeft de demografische ontwikkeling een negatief effect. Daar staat tegenover dat de participatie in alle scenario's, mede dankzij het gevoerde beleid, een positieve bijdrage levert. Als resultante van beide ontwikkelingen zien we dat slechts in één scenario (*Regional Communities*) het arbeidsaanbod zal teruglopen. In *Transatlantic Market* is sprake van een zeer geringe groei, terwijl in *Strong Europe*, en vooral in *Global Economy*, sprake is van een duidelijke groei van het arbeidsaanbod. Wel is, ook in het laatstgenoemde scenario, sprake van een lagere groei dan in de voorafgaande decennia.

Referenties

Arbeidsinspectie, 2004, Voorjaarsrapportage CAO-afspraken 2004, Ministerie van SZW, Den Haag.

Bakkum, H., en S. Desczka, 2002, De Nederlandse WAO in internationaal perspectief, Werkdocument no. 241, Ministerie van SZW, Den Haag.

Huizinga, F. en B. Smid, 2004, *Vier vergezichten op Nederland; Participatie, arbeid en sectorstructuur in vier scenario's tot 2040*, Bijzondere publicatie no. 55, CPB, Den Haag.

Jong, A. de en H. Hilderink, 2004a, *Lange-termijn bevolkingsscenario's voor Nederland*, CBS/RIVM.

Jong, A. de en H. Hilderink, 2004b, Lange-termijn allochtonenscenario's voor Nederland, *Bevolkingstrends*, jaargang 52-1e kwartaal 2004, blz. 77-82, CBS.

Mooij, R. de, en P. Tang, 2003, *Four futures of Europe*, Bijzondere publicatie no. 49, CPB, Den Haag.

Bijlagen

Bijlage 1.1	Participatiegraden naar leeftijd en geslacht in % van de bevolking, RC		
	2000	2020	2040
	%		
Mannen			
15-19	29	24	25
20-24	71	69	69
25-29	94	93	92
30-34	97	96	95
35-39	97	95	94
40-44	95	93	92
45-49	93	91	89
50-54	88	88	84
55-59	70	74	71
60-64	25	31	30
65-69	6	6	6
70-74 ^a	4	4	4
Totaal 15-74	73	65	63
Totaal 15-64	80	75	75
Totaal 20-64	85	81	80
Vrouwen			
15-19	25	23	25
20-24	68	68	68
25-29	82	82	82
30-34	74	77	76
35-39	68	74	74
40-44	68	75	75
45-49	64	72	72
50-54	51	66	65
55-59	33	53	51
60-64	8	26	24
65-69	1	6	6
70-74 ^a	1	1	1
Totaal 15-74	51	53	52
Totaal 15-64	58	61	62
Totaal 20-64	61	65	66

Vervolg bijlage 1.1

Participatiegraden naar leeftijd en geslacht in % van de bevolking, RC

	2000	2020	2040
	%		
Mannen en vrouwen			
15-19	27	24	25
20-24	70	69	68
25-29	88	88	87
30-34	86	87	86
35-39	83	85	84
40-44	82	84	84
45-49	79	81	80
50-54	70	77	74
55-59	52	64	61
60-64	17	29	27
65-69	4	6	6
70-74 ^a	2	2	2
Totaal 15-74	62	59	58
Totaal 15-64	69	68	69
Totaal 20-64	73	73	73

^a Arbeidsaanbod 70-plus in procenten van bevolking 70-74 jaar.

Bijlage 1.2**Participatiegraden naar leeftijd en geslacht in % van de bevolking, SE**

	2000	2020	2040
	%		
Mannen			
15-19	29	24	25
20-24	71	69	68
25-29	94	93	92
30-34	97	96	95
35-39	97	95	95
40-44	95	94	93
45-49	93	92	91
50-54	88	89	88
55-59	70	76	74
60-64	25	34	34
65-69	6	6	6
70-74 ^a	4	4	4
Totaal 15-74	73	66	65
Totaal 15-64	80	76	76
Totaal 20-64	85	82	82
Vrouwen			
15-19	25	23	24
20-24	68	67	67
25-29	82	81	81
30-34	74	77	76
35-39	68	76	76
40-44	68	78	77
45-49	64	75	74
50-54	51	72	69
55-59	33	61	58
60-64	8	32	30
65-69	1	6	6
70-74 ^a	1	1	1
Totaal 15-74	51	55	54
Totaal 15-64	58	65	64
Totaal 20-64	61	69	68

Vervolg bijlage 1.2

Participatiegraden naar leeftijd en geslacht in % van de bevolking, SE

	2000	2020	2040
	%		
Mannen en vrouwen			
15-19	27	23	24
20-24	70	68	68
25-29	88	87	86
30-34	86	86	86
35-39	83	86	85
40-44	82	86	85
45-49	79	84	82
50-54	70	81	78
55-59	52	69	66
60-64	17	33	32
65-69	4	6	6
70-74 ^a	2	2	2
Totaal 15-74	62	61	60
Totaal 15-64	69	70	70
Totaal 20-64	73	75	75

^a Arbeidsaanbod 70-plus in procenten van bevolking 70-74 jaar.

Bijlage 1.3**Participatiegraden naar leeftijd en geslacht in % van de bevolking, TM**

	2000	2020	2040
	%		
Mannen			
15-19	29	23	24
20-24	71	68	68
25-29	94	93	92
30-34	97	96	96
35-39	97	96	96
40-44	95	94	94
45-49	93	92	92
50-54	88	90	88
55-59	70	77	76
60-64	25	35	35
65-69	6	6	6
70-74 ^a	4	4	4
Totaal 15-74	73	66	66
Totaal 15-64	80	77	77
Totaal 20-64	85	82	83
Vrouwen			
15-19	25	23	24
20-24	68	67	67
25-29	82	82	82
30-34	74	80	80
35-39	68	82	82
40-44	68	84	84
45-49	64	82	82
50-54	51	82	81
55-59	33	74	72
60-64	8	33	33
65-69	1	6	6
70-74 ^a	1	1	1
Totaal 15-74	51	59	58
Totaal 15-64	58	69	70
Totaal 20-64	61	74	74

Vervolg bijlage 1.3

Participatiegraden naar leeftijd en geslacht in % van de bevolking, TM

	2000	2020	2040
	%		
Mannen en vrouwen			
15-19	27	23	24
20-24	70	68	67
25-29	88	88	87
30-34	86	88	88
35-39	83	89	89
40-44	82	89	89
45-49	79	87	87
50-54	70	86	84
55-59	52	76	74
60-64	17	34	34
65-69	4	6	6
70-74 ^a	2	2	2
Totaal 15-74	62	63	62
Totaal 15-64	69	73	74
Totaal 20-64	73	78	79

^a Arbeidsaanbod 70-plus in procenten van bevolking 70-74 jaar.

Bijlage 1.4 Participatiegraden naar leeftijd en geslacht in % van de bevolking, GE

	2000	2020	2040
	%		
Mannen			
15-19	29	24	25
20-24	71	69	69
25-29	94	93	93
30-34	97	96	97
35-39	97	96	96
40-44	95	94	94
45-49	93	93	94
50-54	88	92	91
55-59	70	80	83
60-64	25	39	45
65-69	6	15	23
70-74 ^a	4	4	4
Totaal 15-74	73	69	69
Totaal 15-64	80	78	79
Totaal 20-64	85	84	86
Vrouwen			
15-19	25	23	24
20-24	68	68	68
25-29	82	82	82
30-34	74	80	80
35-39	68	82	82
40-44	68	84	84
45-49	64	82	82
50-54	51	82	81
55-59	33	75	73
60-64	8	38	43
65-69	1	11	10
70-74 ^a	1	1	1
Totaal 15-74	51	61	60
Totaal 15-64	58	70	71
Totaal 20-64	61	75	76

Vervolg bijlage 1.4

Participatiegraden naar leeftijd en geslacht in % van de bevolking, GE

	2000	2020	2040
	%		
Mannen en vrouwen			
15-19	27	24	25
20-24	70	68	68
25-29	88	88	87
30-34	86	88	88
35-39	83	89	89
40-44	82	89	89
45-49	79	88	88
50-54	70	87	86
55-59	52	78	78
60-64	17	39	44
65-69	4	13	17
70-74 ^a	2	2	2
Totaal 15-74	62	65	65
Totaal 15-64	69	74	75
Totaal 20-64	73	79	81

^a Arbeidsaanbod 70-plus in procenten van bevolking 70-74 jaar.

Bijlage 2.1 Arbeidsaanbod naar leeftijd en geslacht, RC

	2000	2020	2040
	dzd		
Mannen			
15-19	137	124	109
20-24	345	363	298
25-29	546	493	408
30-34	649	500	455
35-39	650	468	496
40-44	589	459	482
45-49	539	509	460
50-54	521	553	411
55-59	307	458	324
60-64	92	173	131
65-69	19	30	29
70-74 ^a	10	18	19
Totaal 15-74	4405	4147	3622
Vrouwen			
15-19	113	115	102
20-24	324	345	284
25-29	468	427	356
30-34	479	391	357
35-39	441	364	386
40-44	413	371	390
45-49	359	405	368
50-54	294	408	318
55-59	142	324	237
60-64	30	143	111
65-69	4	29	28
70-74 ^a	3	5	5
Totaal 15-74	3069	3327	2941
Mannen en vrouwen			
15-19	250	239	210
20-24	669	709	582
25-29	1014	921	765
30-34	1128	891	812
35-39	1092	832	881
40-44	1002	830	871
45-49	898	914	829
50-54	816	960	729
55-59	448	781	561
60-64	122	315	242
65-69	24	59	57
70-74 ^a	13	23	24
Totaal 15-74	7474	7473	6563

^a Inclusief 75-plus.

Bijlage 2.2 Arbeidsaanbod naar leeftijd en geslacht, SE

	2000	2020	2040
	dzd		
Mannen			
15-19	137	129	142
20-24	345	378	388
25-29	546	529	524
30-34	649	536	552
35-39	650	508	573
40-44	589	491	550
45-49	539	535	525
50-54	521	573	479
55-59	307	477	374
60-64	92	189	162
65-69	19	30	31
70-74 ^a	10	18	20
Totaal 15-74	4405	4395	4318
Vrouwen			
15-19	113	120	132
20-24	324	363	371
25-29	468	458	453
30-34	479	428	436
35-39	441	403	451
40-44	413	405	451
45-49	359	438	426
50-54	294	453	379
55-59	142	379	293
60-64	30	183	149
65-69	4	30	29
70-74 ^a	3	5	5
Totaal 15-74	3069	3664	3577
Mannen en vrouwen			
15-19	250	249	273
20-24	669	741	760
25-29	1014	987	977
30-34	1128	964	988
35-39	1092	911	1024
40-44	1002	897	1001
45-49	898	973	951
50-54	816	1027	858
55-59	448	856	667
60-64	122	372	310
65-69	24	61	60
70-74 ^a	13	23	26
Totaal 15-74	7474	8059	7895

^a Inclusief 75-plus.

Bijlage 2.3 Arbeidsaanbod naar leeftijd en geslacht, TM

	2000	2020	2040
	dzd		
Mannen			
15-19	137	122	117
20-24	345	365	331
25-29	546	508	459
30-34	649	516	506
35-39	650	489	541
40-44	589	478	523
45-49	539	527	502
50-54	521	571	454
55-59	307	478	365
60-64	92	192	161
65-69	19	30	30
70-74 ^a	10	18	20
Totaal 15-74	4405	4294	4009
Vrouwen			
15-19	113	113	109
20-24	324	349	316
25-29	468	442	402
30-34	479	422	411
35-39	441	414	454
40-44	413	423	459
45-49	359	467	442
50-54	294	510	414
55-59	142	455	347
60-64	30	186	154
65-69	4	30	29
70-74 ^a	3	5	5
Totaal 15-74	3069	3816	3543
Mannen en vrouwen			
15-19	250	235	226
20-24	669	713	647
25-29	1014	949	861
30-34	1128	939	916
35-39	1092	903	995
40-44	1002	901	982
45-49	898	994	944
50-54	816	1081	869
55-59	448	934	711
60-64	122	378	315
65-69	24	60	60
70-74 ^a	13	23	25
Totaal 15-74	7474	8110	7552

^a Inclusief 75-plus.

Bijlage 2.4 Arbeidsaanbod naar leeftijd en geslacht, GE

	2000	2020	2040
	dzd		
Mannen			
15-19	137	132	149
20-24	345	387	410
25-29	546	545	554
30-34	649	557	590
35-39	650	528	610
40-44	589	507	586
45-49	539	552	569
50-54	521	596	525
55-59	307	507	437
60-64	92	222	227
65-69	19	76	120
70-74 ^a	10	18	21
Totaal 15-74	4405	4628	4798
Vrouwen			
15-19	113	123	140
20-24	324	374	397
25-29	468	477	492
30-34	479	460	487
35-39	441	447	519
40-44	413	449	522
45-49	359	486	501
50-54	294	524	468
55-59	142	467	388
60-64	30	216	217
65-69	4	54	57
70-74 ^a	3	5	6
Totaal 15-74	3069	4083	4193
Mannen en vrouwen			
15-19	250	255	290
20-24	669	762	807
25-29	1014	1023	1046
30-34	1128	1017	1076
35-39	1092	975	1129
40-44	1002	956	1108
45-49	898	1038	1069
50-54	816	1120	992
55-59	448	974	826
60-64	122	438	444
65-69	24	130	176
70-74 ^a	13	23	27
Totaal 15-74	7474	8711	8992

^a Inclusief 75-plus.
